

**Οι παρεμβάσεις της Τουρκίας στο εγγύς εξωτερικό
Η υπόθεση της Βόρειας Κύπρου²**

Στρατηγός εα Μιχαήλ Κωσταράκος, επίτιμος Α/ΓΕΕΘΑ

Μετάφραση-Επιμέλεια: Ανθυπασπιστής ΠΑ Άννα Χλωρού

Ο πρωταρχικός στόχος των πρόσφατων πολιτικών και στρατιωτικών επεμβάσεων της Άγκυρας στη βόρεια Κύπρο είναι να χρησιμοποιήσει το νησί ως τον άξονα για τις θαλάσσιες φιλοδοξίες της στη Ανατολικής Μεσογείου ως προς τη γεωοικονομική της διεκδίκησης και της εξερεύνησης των πόρων υδρογονανθράκων γύρω από το νησί και την επέκταση της ναυτικής της ισχύος ευρύτερα. Η Τουρκία αναβάθμισε πρόσφατα τη στρατιωτική χρησιμότητα του νησιού σύμφωνα με το δικό της Ναυτικό Δόγμα της Γαλάζιας Πατρίδας ως μια μέθοδος για την υλοποίηση του πρωταρχικού της στόχου. Μι άλλη μέθοδος ακολουθείται από την Άγκυρα που ενισχύει πολιτικά τους Τουρκοκύπριους που συνηγορούν υπέρ μιας λύσης δύο κρατών. Με τον τρόπο αυτό, η Τουρκία στοχεύει να διατηρήσει το status quo, την οποία θεωρεί ως μια κατάσταση «δύο κράτη σε ένα νησί» που φέρνει τη βόρεια Κύπρο υπό τον αυξανόμενο τουρκικό έλεγχο και την αποσύρει από την τροχιά της ΕΕ. Κατά τη διαδικασία, καταστέλλει τις απόψεις των υποστηρικτών της επανένωσης στη βόρεια Κύπρο. Η Ε.Ε χάνει επίσης καθώς η προοπτική επίλυσης του Κυπριακού μέσω διζωνικής και η δικοινοτική ομοσπονδία – η προτιμώμενη επιλογή της – ξεθωριάζει.

1. Εισαγωγή

Το μελλοντικό πολιτικό καθεστώς της Κύπρου χτύπησε τα πρωτοσέλιδα για άλλη μια φορά τον Ιούλιο του 2021 όταν ο Τούρκος Πρόεδρος Ερντογάν και ο Τουρκοκύπριος πρωθυπουργός Ερσίν Τατάρ ανακοίνωσαν την πρόθεση να «επαναλειτουργήσουν» την πόλη-φάντασμα Αμμόχωστο (Βαρώσια) ώστε να επιστρέψει στην αρχική της λει-

¹ Το ίδρυμα GLIGENDAEL είναι το Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων της Ολλανδίας

² https://www.clingendael.org/sites/default/files/2022-05/Policy_brief_Turkeys_interventions_Northern_Cyprus.pdf

τουργία ως τουριστικός προορισμός.³ Τα Βαρώσια, κάποτε κέντρο πολυτελών ξενοδοχείων και τουρισμού μεγάλης κλίμακας, έγινε τουρκική στρατιωτική ζώνη μετά την Παρέμβαση της Άγκυρας το 1974. Η μονομερής αυτή ανακοίνωση πυροδότησε ισχυρές και αρνητικές αντιδράσεις Ελληνοκυπρίων και ΕΕ γιατί η επανεργοποίησή του από στρατιωτική χρήση σε τουριστική θα ασκήσει πίεση στους ελληνοκύπριους να πουλήσουν τις ιδιοκτησίες τους σε Τουρκοκύπριους, δημιουργώντας έτσι νέες προστριβές. Είναι ενδιαφέρον ότι και ο «επαναπροσανατολισμός» των Βαρωσίων πυροδότησε και συζητήσεις στην Τουρκική Κύπρο γιατί τα τοπικά κόμματα της αντιπολίτευσης το θεώρησαν ως κίνηση που θα επηρεάσει τις επερχόμενες εκλογές υπέρ του τοπικού δεξιού Κόμματος Εθνικής Ενότητας (UBP) που παραδοσιακά υποστηρίζει την Άγκυρα στη κηδεμονία της βόρειας Κύπρου.

Η ανακοίνωση αντικατοπτρίζει τη συνεχιζόμενη αλλαγή της θέσης στο Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (AKP) μετά την αποτυχία του Σχέδιο Ανάν το 2004. Έκτοτε έχει απομακρυνθεί από την επίλυση του Κυπριακού μέσω συνεργασίας με την ΕΕ προκειμένου να επιδιώξει μια πιο μονομερή προσέγγιση και να φέρει τη βόρεια Κύπρο υπό πιο άμεσο Τουρκικό έλεγχο ως οίονει προτεκτοράτο.

Μια σύντομη εισαγωγή στο Κυπριακό

Η Κυπριακή Δημοκρατία (RoC) ιδρύθηκε το 1960 υπό την εγγύηση της Τουρκίας, της Ελλάδας και της Βρετανίας. Η πολιτική της τάξη ήταν βραχύβια παρά το γεγονός ότι είχε βάση σχετικά με την ισορροπία δυνάμεων μεταξύ της τουρκοκυπριακής και της ελληνοκυπριακής κοινότητας. Μετά από την ίδρυσή της, η RoC είδε διακοινοτικές εσωκομματικές διαμάχες, πραξικόπημα από τον στρατό της χούντας στην Ελλάδα (1974), μια επακόλουθη τουρκική στρατιωτική επέμβαση ως απάντηση (επίσης 1974) και τη δημιουργία της Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου (ΤΔΒΚ) (1983). Η πρώτη στρατιωτική επέμβαση της Άγκυρας (1974) θεωρήθηκε νόμιμη καθώς ήταν μια απάντηση σε ένα ελληνικό πραξικόπημα στο νησί και σύμφωνα με το καθεστώς της Τουρκίας ως εγγυήτριας χώρας. Η δεύτερη παρέμβασή της και η ίδρυση της ΤΔΒΚ (1983) δεν ήταν. Στην πραγματικότητα, αντί να επαναβεβαιωθεί η προηγουμένως συμφωνηθείσα διευθέτηση του 1960, αυτές οι κινήσεις δημιούργησαν μια νέα κατάσταση. Απόπειρες υπό την ηγεσία του ΟΗΕ να επανενώσει το νησί με βάση μια διζωνική και δικοινοτική ομοσπονδία ήταν έκτοτε ανεπιτυχείς. Η ένταξη της ελληνικής Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) το 2004 – πριν επιλύσει τη διαίρεση του νησιού – εισήγαγε μια νέα γεωπολιτική δυναμική υπέρ των Ελληνοκυπρίων.

Σήμερα ο πληθυσμός της Κύπρου είναι 1.219.977, εκ των οποίων οι 382.000 είναι Τουρκοκύπριοι (31%) και οι 837.977 Ελληνοκύπριοι (69%). Από τους Τουρκοκύπριους, περίπου οι μισοί είναι Τούρκοι έποικοι που έκαναν τη βόρεια Κύπρο σπίτι τους μετά την εισβολή του 1974 και περίπου οι μισοί είναι αυτόχθονες Τουρκοκύπριοι. Τα κύρια Τουρκοκυπριακά αστικά κέντρα του νησιού είναι η Λευκωσία (Lefkoşa), η Αμμόχωστος (Gazimağosa) και η Μόρφου (Güzelyurt). Τα βασικά ελληνοκυπριακά κέντρα περιλαμβάνουν τη Λευκωσία, τη Λεμεσό, τη Λάρνακα και την Πάφο.

Πηγή: World Population Review, online και ΚΚΤC' nin nüfusu açiklandi: 382 bin 230, Sözcü, 6 Ιανουαρίου 2021, διαδικτυακά.

³ Hacıoğlu, Hilmi, Erdogan in AsilSurprizi Maras Acilimi Oldu, VOA Türkiye, 20 July 2021, on line (assessed 17 Jan 2022)

Με άλλα λόγια, ένα νησί δύο κρατών-σ'ένα νησί παρά μια ομοσπονδιακή λύση. Παράγοντες εξηγώντας αυτή τη μετατόπιση περιλαμβάνουν την ανακάλυψη των αποθεμάτων υδρογονανθράκων⁴ γύρω από το νησί και τη αυξανόμενη γεωπολιτική του χρησιμότητα στο πλαίσιο μιας πιο διεκδικητικής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφαλείας η οποία τα τελευταία χρόνια περιλαμβάνει την περιοχή της Μεσογείου.

Σε αυτό το πλαίσιο, η ενημέρωση εξετάζει τα τρέχοντα σχέδια της Άγκυρας στη βόρεια Κύπρο, τους στρατηγικούς παράγοντες που στηρίζουν τις δράσεις της, και τα μέσα καθώς και τα αποτελέσματα της παρέμβασης στο πολιτικό, στρατιωτικό και στους πολιτικοοικονομικούς τομείς. Είναι μέρος μιας σειράς που εξετάζει τις τουρκικές επεμβάσεις στο εγγύς εξωτερικό, με στόχο την ανάπτυξη της κατανόησης του στρατηγικού σκεπτικού της Τουρκίας από κάτω προς τα πάνω για τις διάφορες επιχειρήσεις της στη γειτονιά, τη βιωσιμότητά τους ως καθώς και διάφορες επιπτώσεις τους για την ΕΕ και την κράτη μέλη της.⁵

2. Το στρατηγικό σκεπτικό της Άγκυρας για μεγαλύτερη παρέμβαση σε βόρεια Κύπρο

Τα τελευταία χρόνια η κυπριακή πολιτική της Άγκυρας έχει υποστεί σημαντική μετατόπιση από μία κλίση προς μια ομοσπονδιακή λύση προς μια λύση που ευνοεί ένα νησί δύο κρατών-σε ένα νησί. Αυτή η στροφή αντανακλά τον αυξανόμενο παρεμβατισμό της Άγκυρας στην τουρκοκυπριακή εσωτερική πολιτική. Συμβολικά ο Πρόεδρος Ερντογάν αποφάσισε ακόμη και να κάνει δώρο ένα νέο γραφείο / κατοικία προς την Τουρκική Προεδρία της Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου (ΤΔΒΚ) για να υπογραμμίσει το καθεστώς και τη σύνδεσή του με την Τουρκία, μιμούμενος το δικό του προεδρικό συγκρότημα.⁶

Ο βασικός πυρήνας πίσω από αυτή τη μετατόπιση είναι η ανακάλυψη σημαντικών κοιτασμάτων υδρογονανθράκων γύρω από το νησί στις αρχές της δεκαετίας του 2010, η οποία ανύψωσε σημαντικά τη γεωοικονομική του σημασία για την Άγκυρα. Δημιούργησε επίσης ένα νέο σύνολο διαφορών με την Αθήνα και την ελληνική Κυπριακή Διοίκηση (GCA), πάνω από τις ήδη υπάρχουσες θαλάσσιες διαφορές μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Αυτές οι διαφωνίες προκύπτουν από τη σύγκρουση των ελληνικών διεκδικήσεων στην πλήρη ΑΟΖ και στα δικαιώματα υφαλοκρηπίδας των νησιών που βρίσκονται στο Αιγαίο Πέλαγος κατά μήκος της μέσης γραμμής μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας καθώς και για την Κύπρο, και ο ισχυρισμός της Τουρκίας ότι τέ-

4 (Οι υδρογονάνθρακες περιλαμβάνουν αέριο, πετρέλαιο, άνθρακα, και υγροποιημένο αέριο LPG)

5 Θα ήθελα να ευχαριστήσω αρκετούς Κύπριους εμπειρογνώμονες για μια Διορατική συζήτηση σε ομάδα εστίασης στις 3 Δεκεμβρίου 2021 σχετικά με τις πρόσφατες εξελίξεις. Είμαι επίσης ευγνώμων σε Hasan Selim Ozerem (πολιτικός αναλυτής) και Erwin van Veen (Clingdael) για την αναθεώρηση τους σχετικά με τη σύνοψη.

6. Erdoğan Kuzey Kıbrıs'ta 'müjdeyi' verdi: Cumhurbaşkanlığı Sarayı ve Millet Bahçesiyapılacak, Euronews. 20 Ιουλίου 2021, διαδικτυακά.

τοια δικαιώματα θα έπρεπε να περιοριστούν σε χωρικές θαλάσσιες ζώνες.⁷ Επίσης, η Τουρκία δεν αναγνωρίζει την GCA ώστε να είναι σε θέση να αντιπαχθεί στις δραστηριότητες για τους υδρογονάνθρακες σε όλη την Κύπρο με το σκεπτικό ότι δεν είναι ο μοναδικός εκπρόσωπος του νησιού.⁸ Γιατί η Τουρκία δεν έχει υπογράψει στον ΟΗΕ τη Σύμβαση του Δικαίου της Θάλασσας (UNCLOS), Οι προοπτικές για μια λύση μέσω διαπραγματεύσεων είναι ελάχιστες.

Βοηθητικός μοχλός αυτής της αλλαγής είναι το νέο Τουρκικό ναυτικό δόγμα Blue Homeland 7⁹ (Mavi Vatan, 2006), που θεωρεί τις ναυτιλιακές ζώνες δικαιοδοσίας υπό το πρίσμα της απόλυτης κυριαρχίας που στηρίζεται σε ρεαλιστικές Προβολές ισχύος.⁸ Αρχικά σχεδιασμένο για να αντισταθμίσει τις μαξιμαλιστικές απαιτήσεις της Ελλάδας στην Ανατολική Μεσόγειο και το Αιγαίο Πέλαγος το 2006 από τον Αντιναύαρχο Cem Gürdeniz, το δόγμα Blue Homeland^{10,11} χρησιμεύει ως επί το πλείστον ως μια διάψευση της ιδέας ότι τα κυριαρχικά δικαιώματα της πλήρους αποκλειστική οικονομική ζώνη (ΑΟΖ) και της υφαλοκρηπίδας ισχύουν για όλα τα ελληνικά νησιά και την Κύπρο.¹² Το δόγμα της Γαλάζιας Πατρίδας χρησιμοποιεί επίσης την αρχή της προκεχωρημένης άμυνας για την επιβολή των θαλάσσιων διεκδικήσεων της Άγκυρας και την αναβάθμιση του καθεστώτος της Τουρκίας ως θαλάσσιας δύναμης και αποτρεπτικά προς οποιεσδήποτε δυνατές κινήσεις αντεπίθεσης της Δύσης. Ειδομένη μέσα από το φακό Blue Homeland, η Βόρεια Κύπρος έχει αισθητή γεωπολιτική σημασία λόγω της θέσης της, η οποία επιτρέπει την προβολή ισχύος βαθιά στην ανατολική Μεσόγειο ως ένα είδος «φυσικού αεροπλανοφόρου»¹³.

Και οι δύο οδηγοί ενισχύουν ο ένας τον άλλον στην αίσθηση ότι η Τουρκία χρησιμοποιεί τις θαλάσσιες διεκδικήσεις της για τα χωρικά ύδατα και τους πόρους υδρογονανθράκων για την αναβάθμιση της στρατιωτικής της παρουσίας, ενώ η στρατιωτική της παρουσία στο πλαίσιο της Blue Homeland χρησιμοποιείται για την ενίσχυση των ισχυρισμών της για υδρογονάνθρακες (για παράδειγμα, αφού το 2019 το Τουρκικό

7 Açıkgönül, Y. Emre, Turkey's East Med policy: Victory at home, isolation abroad, Istanbul: Heinrich Böll Stiftung, September 2020; Schultheiss, Christian, Charting a peaceful course for the eastern Mediterranean Sea Disputes, European Leadership Network, 21 May 2021, online

8 Επιστολή με ημερομηνία 18 Μαρτίου 2020 από τη Μόνιμη εκπρόσωπο της Τουρκίας στα ΗΕ απευθυνόμενη στο ΓΓ διαδικτυακά.

9. Yaycı, Cihat, Türkiye-Libya Arasında İmzalanan Münhasır Ekonomik Bölge Andlaşmasının Sonuç ve Etkileri, Kriter 4:42, Ιανουάριος 2020. Τζίντζερες, Ryan, Blue Homeland: The Heated Politics Behind Νέα θαλάσσια στρατηγική της Τουρκίας, War on the Rocks, Ιούνιος 2020; Jager, Jeff and Norris, Andrew, The Mavi Vatan Doctrine and Blue Homeland Anthem: Μια ματιά στη θαλάσσια κοσμοθεωρία της Τουρκίας, CIMSEC, Σεπτέμβριος 2021.

10 Yalçınalp, E. And Temel, E., Mavi Vatan nasıl doğdu? Doktrinin mimarları Cem Gürdeniz ve Cihat Yaycı anlatıyor, BBC Türkçe, 10 September 2020 online (accessed 12 December 2021).

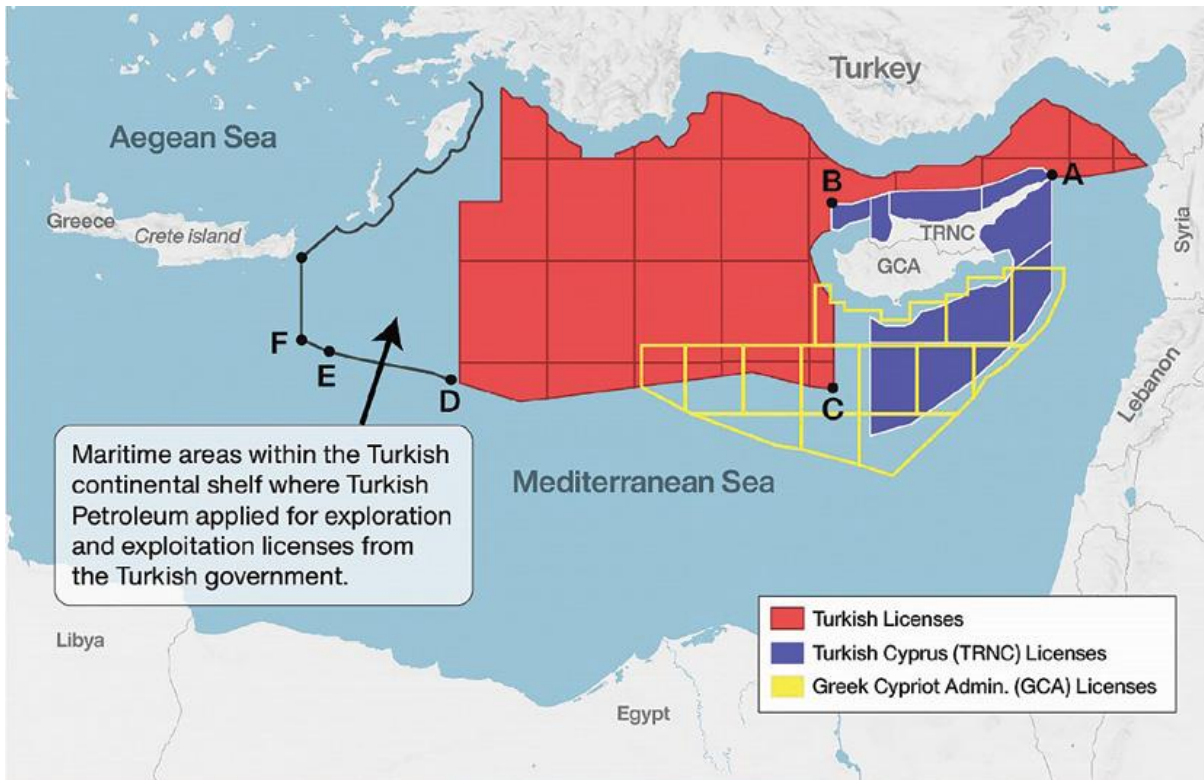
11 Denizeau, Aurélien, Mavi Vatan: the "Blue Homeland" - The Origins, Influences and Limits of Ambitious Doctrine for Turkey, IFRI, April 2021. According to its proponents, the purpose of the Blue Homeland concept is to expand Turkey's EEZ from 41.000 to 189.000 km² in the Eastern Mediterranean and the Aegean sea by declaring all maps proposed by the EU and international community null and void. See: <https://www.sde.org.tr/toplanti/turkiye-libya-deniz-mutabakatının-fikirbabasi-tumamiral-dr-cihat-yayci-sdede-konustufaaliyeti-14295> (accessed 2 May 2022).

12 Kıbrıs Doğu Akdeniz'de Stratejik Bir Uçak Gemisi, Kıbrıs Amerikan Üniversitesi online (accessed 12 December 2021).

13 Based on an interview with Erol Kaymak, Professor of International Relations at the eastern Mediterranean University in the TRNC.

Ναυτικό το έκανε ετήσιες ασκήσεις υπό σημαία Γαλάζιας Πατρίδας). Σε συνδυασμό, έχουν μετατρέψει την Κύπρο σε επίκεντρο γεωστρατηγικής και γεωοικονομικής αντιπαλότητας μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας (βλ Σχήμα 1) – και, σε μικρότερο βαθμό, και της Ε.Ε.

Γράφημα 1 Επικαλυπτόμενες περιοχές αδειών σε όλη την Κύπρο

Αυτοί οι παράγοντες είχαν επίσης βαθύ αντίκτυπο στις προοπτικές επίλυσης του Κυπριακού και στη φύση της Τουρκικής εμπλοκής με την ΤΔΒΚ. Η Τουρκία παραδοσιακά συνηγορεί υπέρ μιας λύσης για ισότιμη εταιρική σχέση μεταξύ Ελληνικών και Τουρκοκυπριακών κοινοτήτων, υποστηριζόμενες με εγγυητές για την Τουρκία και την Ελλάδα ως οι δύο «μητέρες πατρίδες».¹⁴ Είναι αυτός ο λόγος που η Άγκυρα απορρίπτει τη διεθνή αναγνώριση του ελληνοκυπριακού καθεστώτος ως την κυβέρνηση όλης της Κύπρου και αντίκειται στην άρνηση του ΟΗΕ να αναγνωρίσει την ΤΔΒΚ.¹⁵ Από αυτή τη θέση προκύπτει ότι η Τουρκία παραδοσιακά έγερνε προς μια συνομοσπονδιακή λύση. Ωστόσο, όταν το ΑΚΡ ήρθε στην εξουσία το 2002, παρέλειψε αυτόν τον προσανατολισμό πολιτικής και αντ' αυτού επιδίωξε μια ομοσπονδιακή διευθέτηση.¹⁶

14. Τουρκικό Υπουργείο Εξωτερικών, Κυπριακό διαδικτυακά (πρόσβαση στις 30 Νοεμβρίου 2021). Lindsay, J.K., Το Κυπριακό: Τι πρέπει να γνωρίζουν όλοι Νέα Υόρκη: Oxford University Press, 2011. Σελ. 78-79.

15 Ibid

16. Özertem, H., Back to 'the Tradition': Turkey's Αλλαγή θέσης από ομοσπονδιακό σε δύο κράτη Λύση στην Κυπριακή Σύγκρουση, Παρίσι: Ifri, Ιούλιος 2021.

Η Τουρκία υποστήριξε το σχέδιο Ανάν (2004) που πρότεινε μια διζωνική και δικαιοδική ομοσπονδιακή δημοκρατία με βάση το ελβετικό μοντέλο. Αλλά οι Ελληνοκύπριοι αντιτάχθηκαν με βάση την υπόθεση ότι η ένταξη στην ΕΕ (επίσης το 2004) θα βελτιώσουν τη διαπραγματευτική τους θέση, δεδομένου ότι την εποχή εκείνη η Τουρκία φιλοδοξούσε να ενταχθεί στην ΕΕ σε μεταγενέστερο στάδιο.¹⁷ Αυτό αποδείχθηκε ένας λάθος υπολογισμός λόγω της σταδιακής στροφής της Τουρκίας μακριά από την ΕΕ που μείωσε την τελευταία μόχλευση, η ανακάλυψη πόρων υδρογονανθράκων που αύξησαν τα διακυβεύματα, και την εθνικιστική στροφή στην εξωτερική πολιτική της Άγκυρας μετά το 2011 (αραβικές εξεγέρσεις) και το 2015 (τη συμμαχία του ΑΚΡ με τον Κόμμα Εθνικιστικού Κινήματος (ΜΗΡ)).

Γράφημα 2 Η τρέχουσα πολιτικο-διοικητική διαίρεση της Κύπρου

Η πολιτική της Άγκυρας έναντι της Κύπρου άλλαξε ειδικά μετά την αποτυχία του 2017 στη Σύνοδο Κορυφής Κραν Μοντάνα και καθόρισε τη λύση δύο κρατών ως το επιθυμητό αποτέλεσμα.¹⁸ Σήμερα, ενώ κάποιοι Ελληνοκύπριοι πρεσβεύουν ένα ενιαίο κράτος, το ελληνοκυπριακό, η διοίκηση συνεχίζει να ευνοεί μια λύση με βάση τον φεντεραλισμό. Αντίθετα, οι Τουρκοκύπριοι προτιμούν είτε τη συνομοσπονδία είτε το διαχωρισμό. Είναι κλασική περίπτωση και των δύο πλευρών που επιδιώκουν μαξιμαλιστικές πολιτικές.¹⁹ Ωστόσο, η λύση των δύο κρατών μπορεί να μην είναι για την Άγκυρα ο αληθινός στόχος. Όπως τόνισε ο καθηγητής Erol Kaymak: «Μέχρι σήμερα,

17 Lindsay, J.K., *The Cyprus Problem: What Everyone Needs to Know*, Νέα Υόρκη: Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης Press, 2011; Kaymak, E. and Tziarras, Z., *Revisiting*

Το κυπριακό αίνιγμα στις σχέσεις Τουρκίας-Ε.Ε. Βερολίνο: CATS SWP, Οκτώβριος 2021. Ηνωμένα Έθνη, Η Κύπρος χάνει την «ιστορική ευκαιρία» καθώς απορρίπτει τον ΟΗΕ σχέδιο επανένωσης, λέει ο Ανάν, 24 Απριλίου 2004, διαδικτυακά (πρόσβαση στις 17 Ιανουαρίου 2022).

18 Μητσοτάκης, Αναστασιάδης Συντονίζουν Δράσεις Άποψεις στη Συνάντησης της Γενεύης», στην Κύπρο, 21 Απριλίου 2021, διαθέσιμο στο: in-cyprus.philenews.com; Özertem, όπ. cit. 7; Uslu, S., Ekinçi, A.Aynur, Tosun, M. και A. Mümin, Cumhuriyetçi Erdoğan: Artık iki devletli çözümden başka Kıbrıs'ta çikis yolu kalmamıştır, Anadolu Agency, 10 Φεβρουαρίου 2021 διαδικτυακά (πρόσβαση την 1η Δεκεμβρίου 2021).

19 Lindsay, ό.π. cit. 109.

βλέπουμε ελάχιστα στοιχεία για μια Τουρκική εκστρατεία για την αναβάθμιση της ΤΔΒΚ σε διεθνές κύρος. Στην πραγματικότητα, ακόμα βλέπουμε εμπλοκή με τον ΟΗΕ μέσω συνομιλιών με αντιπρόσωπο, συμπεριλαμβανομένων των άτυπων συνόδων κορυφής.»²⁰ Ως αποτέλεσμα, η Τουρκία μπορεί ακόμα να συμβιβαστεί με ένα (συν)ομοσπονδιακό μοντέλο κάποια στιγμή στο μέλλον. Ωστόσο, αυτό διατηρεί επίσης ανοιχτή την επιλογή ενσωμάτωσης της ΤΔΒΚ πιο σταθερά μέσα στην ίδια την Τουρκία.

3. Τα μέσα της Τουρκικής παρέμβασης

Η Τουρκία επιδίωξε τους στρατηγικούς της στόχους στην βόρεια Κύπρο – γεωοικονομικούς με τη μορφή των πόρων υδρογονανθράκων και γεωπολιτικούς έχοντας το νησί να χρησιμεύει ως «αεροπλανοφόρο» – με πολιτικά, στρατιωτικά και οικονομικά μέσα. Τα εργαλεία πολιτικής της έχουν κοινό ότι όλα εμβαθύνουν τη συμμετοχή της Άγκυρας στη διακυβέρνηση της ΤΔΒΚ. Στον πολιτικό τομέα, η Άγκυρα έχει αυξήσει σημαντικά τη συμμετοχή της στην τουρκοκυπριακή εσωτερική πολιτική. Για παράδειγμα, όταν ο Mustafa Akinci (πρώην πρόεδρος της ΤΔΒΚ) συνέχισε να προτιμά μια ομοσπονδιακή διευθέτηση μετά τη διάσκεψη κορυφής στο Κραν Μοντάνα, σύμφωνα με τη λαϊκή προτίμηση των Τουρκοκυπρίων,²¹ η Άγκυρα πρώτη αντιμετώπισε τον κ. Akinci και τους οπαδούς του ως *persona non grata* και στη συνέχεια παρενέβη στις Προεδρικές εκλογές της ΤΔΒΚ Οκτωβρίου 2020 υποστηρίζοντας τον υποψήφιο Ersin Tatar του κόμματος δεξιά Εθνική Ενότητα (UBP).²² Αυτό το κόμμα τάσσεται υπέρ της λύσης δύο κρατών.²³ Οι ανταγωνιστές της – ειδικά ο Mustafa Akinci και ο Serdar Denktas – και οι οικογένειές τους φέρεται να δέχτηκαν απειλές από την Τουρκική Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών, και έγιναν στόχοι μιας εκστρατείας δυσφήμισης τόσο στα μέσα ενημέρωσης της Τουρκίας όσο και της ΤΔΒΚ.²⁴ Οι Υπουργοί Ενέργειας του AKP Hasan Tazoy και Εξωτερικών Μεβλούτ Τσαβούσογλου, καθώς και ο αντιπρόεδρος της Τουρκίας Φουάτ Οκτάι ήταν επίσης άμεσα εμπλεκόμενοι στην εκστρατεία εκλογής του Ersin Tatar εκστρατεία στην ΤΔΒΚ. Πρέπει να σημειωθεί ότι η εμπλοκή της Άγκυρας στην ΤΔΒΚ είναι στηριγμένη σε ένα βαθύτερο στρώμα ελέγχου

20 Interview with Erol Kaymak, Professor of international relations at the eastern Mediterranean University in the Turkish Republic of Northern Cyprus, 3 December 2021.

21 See for example this recent survey: Loizides, N. et al., *Cypriot Public Opinion Remains Open to Reunification, Survey Reveals*, London: LSE, 2022,

22 Συνέντευξη με τον Erol Kaymak, 3 Δεκεμβρίου 2021. Σημειώστε ότι ενώ ο Mustafa Akinci (γνωστός συνήγορος μιας ομοσπονδιακής λύσης) έλαβε το 60% των ψήφων στη ψηφοφορία κατά τις προεδρικές εκλογές του 2015, ο Ersin Tatar (γνωστός υποστηρικτής της λύσης των δύο κρατών) συγκέντρωσε το 51% των ψήφων το 2020 στις προεδρικές εκλογές. Αυτό αντανάκλα μεγαλύτερο επίπεδο πολιτικής ανάμειξης της Τουρκίας στα βόρεια. Η Κυπριακή πολιτική και προτείνει επίσης μια σταδιακή αλλαγή της κοινής γνώμης μακριά από την ομοσπονδία. Δείτε και αυτό Άρθρο T24 της 12ης Οκτωβρίου 2021, διαδικτυακά (πρόσβαση 10 Απριλίου 2021).

23 Yücel, M., Korkmazhan, A., Erönen, O., Atli, M., Beyatli, D., 2020 KKTTC Cumhurbaşkanlığı, 1° Seçimi Hakkında Müdahale Raporu, (A Report on Intervention during TRNC's 2020 Presidential Elections), Bugunkibris.com, 10 June 2021, online (accessed 8 December 2021)

24 Ibid. p. 5-6.

καθόσον μέρη του συντάγματος της βόρειας Κύπρου έχουν ανασταλεί από τη δημιουργία του, παραχωρώντας στην Τουρκία εξουσίες άμεσης και έμμεσης παρεμβάσεως. Για παράδειγμα, ο επικεφαλής των δυνάμεων ασφαλείας στη Β. Κύπρο διορίζεται απευθείας από την Άγκυρα.²⁵

Στον στρατιωτικό τομέα, η Άγκυρα αναβάθμισε την αεροπορική βάση Geçitkale στη βόρεια Κύπρο για να επιτρέψουν εξόδους με οπλισμένα drone στα τέλη του 2019. Αυτή η αναβάθμιση έγινε παράλληλα με την αύξηση του στρατιωτικού αποτυπώματος της Τουρκίας στη Λιβύη και την ανατολική Μεσόγειο.²⁶ Το Geçitkale φιλοξενεί μια μόνιμη πτέρυγα ένοπλων drones και τις μονάδες ελέγχου διοίκησης τους που διευκολύνουν και συνοδεύουν τη σεισμική έρευνα της Άγκυρας πραγματοποιούν συλλογή πληροφοριών και παρέχουν εγγύς μαχητική αεροπορική υποστήριξη για τα κοντινά Τουρκικά στρατεύματα.²⁷ Η Άγκυρα έχει επίσης σηματοδοτήσει την πρόθεσή της να χτίσει μια ναυτική βάση δίπλα στη Βάση drone στη Μαγκόσα (Αμμόχωστος) (Η επόμενη πλησιέστερη ναυτική βάση βρίσκεται 600 χλμ βορειοδυτικά).²⁸ Αυτές οι τροποποιήσεις έρχονται επιπλέον των 30–40.000 τουρκικών στρατιωτών που ήδη σταθμεύουν στη βόρεια Κύπρο με τη μορφή Διοίκησης Ειρηνευτικής Δύναμης Τούρκων Κύπρου (δύο μηχανοποιημένα Μεραρχίες, μια τεθωρακισμένη ταξιαρχία και δύο συντάγματα ειδικών δυνάμεων). Αντίθετα, ο αριθμός των ελληνικών στρατευμάτων το νησί υπολογίζεται ότι είναι περίπου 1.000, ενώ το ΗΒ διατηρεί δύο κυρίαρχες περιοχές με βάσεις περίπου 3.500 στρατιώτες.

Οικονομικά, δεδομένης της πολιτικής της απομόνωσης και τα οικονομικά εμπόριο που αντιμετωπίζει, η ΤΔΒΚ εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την Τουρκία για τα δημόσια οικονομικά της. Αυτό οργανώνεται με τη μορφή μεταβιβάσεων κονδυλίων στο πλαίσιο του Τουρκο-ΤΔΒΚ Οικονομικού Σχεδίου Νομισματικής Συνεργασίας, τα οποία ανήλθαν σε 336,83 εκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ το 2021.²⁹ Οι κύριες εναλλακτικές πηγές οικονομικής δραστηριότητας είναι ο τουρισμός από την ηπειρωτική Τουρκία, ένα ακμάζων καζίνο και ο τραπεζικός τομέας (επιτρέπεται από κακή ρύθμιση και την από 1998 απαγόρευση των καζίνο στην ηπειρωτική Τουρκία) και το οργανωμένο έγκλημα (συμπεριλαμβανομένου του τουρκικού εγκληματικού υπόκοσμου).³⁰ Για παράδειγμα, οι διαδικτυακές «εξομολογήσεις» του Sedat Peker – Τούρκικο αφεντικό της μαφίας – που ισχυρίζεται ότι μακροχρόνιες διασυνδέσεις μεταξύ δικτύων του ορ-

25 Interview with Erol Kaymak, Professor of international relations at the eastern Mediterranean University in the Turkish Republic of Northern Cyprus, 3 December 2021.

26 Kuzey Kıbrıs'a Türkiye'den İHA ve SİHA'lar gönderildi, BBC Türkçe, 15 December 2019, online (accessed 12 December 2021).

27 Erandaç, Bülent, KKTC - Geçitkale İHA Türk Üssü'nün Anlamı, Ankara: Institute of Strategic Thinking, June 2021, online (accessed 13 December 2021).

28 Gazimağusa'da Deniz Üssü Kurulması gündemde, Kıbrısgerçek.com, 25 December 2019, online (accessed 13 December 2021).

29 Özertem, op. cit. 12.

30 Υπουργείο Εξωτερικών των Ηνωμένων Πολιτειών Διεθνής Ναρκωτικά και Επιβολή του Νόμου Υποθέσεων, Διεθνής Στρατηγική Ελέγχου Ναρκωτικών

Έκθεση Τόμος 2: Ξέπλυμα χρήματος, Μάρτιος 2021, σελ. 86 online (πρόσβαση στις 13 Δεκεμβρίου 2021). Βασισμένο σε μια συνέντευξη με τον Cüneyt Güner που είναι Καθηγητής Σπουδών Διακρατικής Ασφάλειας στο George C. Marshall Ευρωπαϊκό Κέντρο Σπουδών για την Ασφάλεια

γανωμένου εγκλήματος στη βόρεια Κύπρο και τα στοιχεία του βαθέως Τουρκικού που χρησιμοποιούν την έλλειψη της διεθνούς υπόστασης της ΤΔΒΚ σαν διεθνούς κράτους και της μη συμμόρφωσης των οικονομικών του για ξέπλυμα χρήματος και μεταφορά έξω από την παράνομη επιχείρηση.³¹

Τα τελευταία χρόνια, τέτοιες συνδέσεις φαίνεται να έχουν έρθει πιο κοντά με το τουρκικό κράτος εγκληματικές προσωπικότητες γίνονται όλο και πιο εμφανείς στον υπόκοσμο της ΤΔΒΚ.³² Για παράδειγμα, κορυφαία υπερεθνικιστικά πρόσωπα της μαφίας όπως ήταν οι Alaattin Çakıcı και Kürşat Yılmaz επιτρέπεται να έχουν την έδρα τους μέσα βόρεια Κύπρο μετά την απελευθέρωση από φυλακή.³³ Η δουλειά τους φαίνεται να είναι να «ρυθμίζουν» και να αναδιοργανώνουν το οργανωμένο έγκλημα υπέρ της πολιτικής ατζέντας της Άγκυρας.³⁴ Τέτοιες ομάδες τείνουν να προέρχονται από την Τουρκική Αντίσταση Οργάνωση (TMT) της δεκαετίας του 1970, η οποία η ίδια ήταν μια απάντηση στην απειλή που προκαλούσε η κύρια ελληνική παραστρατιωτική οργάνωση τότε η (Εθνική Οργάνωση Κυπρίων Αγωνιστών, ή ΕΟΚΑ). Η πρόσφατη απόφαση της (FATF) της Ειδικής Ομάδας Χρηματοοικονομικής Δράσης να βάλει την Τουρκία στη γκριζα λίστα της είναι ένας άλλος δείκτης της ανεπαρκούς ικανότητας των αρχών της ΤΔΒΚ να αντιμετωπίσουν το ξέπλυμα χρήματος και τη χρηματοδότηση της τρομοκρατίας.³⁵

4. Σχετικά με τα αποτελέσματα και τις συνέπειες

Η αποτυχία του σχεδίου Ανάν το 2004 και η ένταξη της Κυπριακής Δημοκρατίας στην ΕΕ παρέλυσε τις προσπάθειες τόσο της ΕΕ όσο και του ΟΗΕ για εξομάλυνση των σχέσεων μεταξύ της Δημοκρατίας της Κύπρου και της Τουρκίας. Δημιούργησε επίσης ένα παγωμένο και ημι-εχθρικό περιβάλλον στο οποίο η μη αναγνώριση της Δημοκρατίας από την Τουρκία της Κύπρου ως εκπρόσωπος του συνόλου του νησιού, η υπογραφή Συμφωνιών ΑΟΖ της Κυπριακής Δημοκρατίας με την Αίγυπτο (2003), το Λίβανος (2007) και το Ισραήλ (2010), και η οριοθέτηση θαλάσσιας δικαιοδοσίας Τουρκίας με συμφωνία με την ΤΔΒΚ το 2011 θα μπορούσε να δημιουργήσει έναν πιο φαύλο κύκλο δυσπιστίας και αλληλοκατηγορίες.³⁶

31 Ο αδερφός του αρχηγού της Μαφίας εμπλέκει κρατικούς παράγοντες στην το 1996 δολοφονία του Τουρκοκύπριου δημοσιογράφου Ντουβάρ Αγγλικά, 25 Μαΐου 2021, διαδικτυακά. Peker, Sedat, 23 Μαΐου 2021, διαδικτυακά (πρόσβαση στις 13 Δεκεμβρίου 2021).

32 Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Δείκτη Οργανωμένου Εγκλήματος (σε απευθείας σύνδεση) υπάρχουν άφθονα στοιχεία που συνδέουν υψηλού επιπέδου πολιτικούς για την εγκληματική δραστηριότητα στην Τουρκία. Πρότεινε επίσης περαιτέρω ότι εγκληματικά μέσα και ηθοποιοί έχουν χρησιμοποιηθεί από το τουρκικό κράτος για εξωτερικούς πολιτικούς στόχους. Δείτε επίσης: Mckernan, Bethan, οι ισχυρισμοί YouTube του Mafia Boss κροταλίζουν την τουρκική Κυβέρνηση, The Guardian, 25 Μαΐου 2021

33Peker'in açıklamalarının ardından Çakıcı, Kıbrıs'a gitti, Cumhuriyet, 15 June 2021, online (accessed 13 December 2021)

34See also: Global Organised Crime Index Turkey, online and Alaattin Çakıcı'nın "bir süre" KKTC'de yaşayacağı iddia edildi, Kıbrıspostasi, 15 June 2021, online.

35See also: Δικαιοδοσίες υπό Αυξημένη Παρακολούθηση, Οικονομικές Action Task Force, online, Οκτώβριος 2021, διαδικτυακά.

36 Kıta Sahanlığı Anlaşması' imzalandı, Al Jazeera Türk, September 2011, online (accessed 1 December 2021).

Οι νέες στρατιωτικές αναπτύξεις της Τουρκίας στη βόρεια Κύπρος χρησιμεύουν για να υπογραμμίσει η Άγκυρα γεωπολιτικές και γεωοικονομικές φιλοδοξίες στην ανατολική Μεσόγειο. Για παράδειγμα, μια νέα βάση ένοπλων drone επέκτεινε την παρακολούθηση της Άγκυρας, την εγγύς αεροπορική υποστήριξη (για θαλάσσια σκάφη) και τη συνολική αποτροπή με δυνατότητες σε εμβέλεια 150 km πέρα από τα σύνορα της ΤΔΒΚ.³⁷ Η εξέλιξη αυτή υλοποιεί την αντίληψη της Άγκυρας για την ανάπτυξη στρατιωτικής δύναμης ως βιώσιμου μέσου επίτευξης πολιτικών στόχων (αναφ. Μπλε Πατρίδα). Διευκολύνει επίσης περιστασιακά «κρίσεις», ιδίως μεταξύ τουρκικών και ελληνικών πολεμικών πλοίων του ναυτικού στην ανατολική Μεσόγειο.³⁸ Εν ολίγοις, οι στρατιωτικές αναπτύξεις της Τουρκίας είναι ταυτόχρονα η αιτία και η συνέπεια των τεταμένων σχέσεων μεταξύ των βασικά ενδιαφερόμενων μερών της περιοχής. Μέχρι στιγμής, γερμανική και αμερικανική διπλωματία απέτρεψε περαιτέρω κλιμάκωση, αλλά ο κίνδυνος συνεχίζει να παραμονεύει.³⁹

Από τη σύνοδο κορυφής του Crans Montana το 2017, η επιμονή του ΟΗΕ σε ένα ενιαίο κράτος στο οποίο η κυριαρχία πηγάζει εξίσου και από τις δύο κοινότητες έρχεται σε αντίθεση με την προτίμηση της Άγκυρας δύο κρατών σε ένα νησί.⁴⁰ Παρόλο που η ΕΕ επιδίωξε να διατηρήσει θετική ατζέντα ΕΕ-Τουρκίας, συμπεριλαμβανομένης υπόσχεσης για αναθεώρηση της Τελωνιακής Ένωσης τον Μάρτιο 2021, εξαρτάται από την Άγκυρα να κάνει εποικοδομητικά βήματα για την Κύπρο και τα ευρύτερα ζητήματα της ανατολικής Μεσογείου.⁴¹ Λόγω της στροφής της Άγκυρας μακριά από την ένταξη στην ΕΕ, είναι πλέον απίθανο ότι η ατζέντα αυτή μπορεί να προχωρήσει στο εγγύς μέλλον. Αντίθετα, περιστασιακά όπως η γεώτρηση του Μαΐου 2019 που πραγματοποιήθηκε από τα τουρκικά πλοία Fatih και Γιαβούζ (Οθωμανοί σουλτάνοι) σε αμφισβητούμενες περιοχές γύρω από το νησί έχουν αποσπάσει ισχυρές και αρνητικές αντιδράσεις από Ελληνοκύπριους, Ελλάδα, ΕΕ και Ισραήλ.⁴² Παρόλα αυτά, διμερείς και πολυμερείς συνομιλίες συνεχίστηκαν για τη διερεύνηση των δυνατοτήτων περαιτέρω διαπραγματεύσεων έως το 2021.⁴³

Στο μεταξύ, η δημογραφία της ΤΔΒΚ και οι πολιτικές της προτιμήσεις έχουν μετατοπιστεί σιγά σιγά ως αποτέλεσμα της τουρκικών παρεμβάσεων. Σε γενικές γραμμές, οι πολιτικές προτιμήσεις της Τουρκίας ευθυγραμμίζονται καλά με αυτές των Τούρκων εποίκων που έκαναν τη Βόρεια Κύπρο σπίτι τους μετά την εισβολή του 1974 (περί-

37 Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan KKTC'deki İHA üssü için açıklama, Savunmatr, 20 May 2021, online (accessed 12 December 2021).

38 Göksedef, Ece, Doğu Akdeniz: Oruç Reis ve NAVTEX'ler, Türkiye-Yunanistan gerginliğinde nasıl rol oynadı?, BBC Türkçe, 13 October 2020, online (accessed 7 February 2022)

39 European Council, Video conference of the members of the European Council, 25 March 2021, online (accessed 10 April 2022).

40 Kaymak and Tziarras, op. cit. 13.

41 Kaymak and Tziarras, op. cit. 12; European Commission, Joint Communication to the European Council: State of play of EU-Turkey political, economic and trade relations, March 2021.

42 Doğu Akdeniz: Kıbrıs açıklarında doğalgaz arama krizi nasıl başladı, hangi ülke ne istiyor?, BBC, 10 July 2019, online (accessed 25 January 2022)

43 Kenny, Peter, 5+1 Cyprus talks start at UN in Geneva, Anadolu Agency, 27 April 2021, online (accessed 16 December 2021)

που ο μισός πληθυσμός της ΤΔΒΚ), αλλά λιγότερο καλά με τους αυτόχθονες Τουρκοκύπριους. Οι Τούρκοι έποικοι επιθυμούν κυρίως μια ισχυρή σχέση με την πατρίδα τους που να τονίζει τον κοινό τουρκισμό. Μέσω της αντίθεσης, την ταυτότητα και τις προτιμήσεις τους. Οι Τουρκοκύπριοι είναι πιο σταθεροί στη σχέση τους με ολόκληρο το νησί. Κατά συνέπεια, μόνο το ένα τρίτο των Τούρκων εποίκων υποστηρίζουν μια δικοινοτική και διζωνική ομοσπονδία ως βιώσιμη λύση σε σύγκριση με τα τρία τέταρτα των γηγενών Τούρκο Κυπρίων.⁴⁴ Στο ίδιο πνεύμα, μόνο το ένα τρίτο των Τούρκων εποίκων διαφωνούν με συνεχείς Τουρκικές παρεμβάσεις στην ΤΔΒΚ πράγμα που πράττουν περίπου οι μισοί αυτόχθονες Τουρκοκύπριοι.⁴⁵ Πρέπει να σημειωθεί ότι ο κοινός χώρος για να εξερευνησετε μια κοινή στάση μεταξύ Τούρκων εποίκων και αυτόχθονων Τουρκοκύπριων αυτή τη στιγμή είναι ελάχιστος.

5. Συμπέρασμα

Η Αγκυρα είναι παρούσα να δει τη βόρεια Κύπρο μέσα από νέους γεωοικονομικούς και γεωπολιτικούς φακούς. Αυτό εξηγεί εν μέρει το γιατί επεκτείνει την επιρροή της στην εσωτερική πολιτική και οικονομία της ΤΔΒΚ και γιατί συνεχίζει το status quo (de facto λύση δύο κρατών) ασκώντας μεγαλύτερο τουρκικό έλεγχο στην ΤΔΒΚ γεγονός που αποτελεί και την ισχυρότερη πιθανή μεσοπρόθεσμη προοπτική. Αυτό το σενάριο ισοδυναμεί με φθίνουσες προοπτικές για οποιαδήποτε μορφή επανένωσης με το πέρασμα του χρόνου, αυξάνοντας τη διευκολυνόμενη από το κράτος εγκληματική δραστηριότητα στην ΤΔΒΚ με διεθνή διασπορά, και συνέχιση της τουρκικής προσπάθειες εξερεύνησης υδρογονανθράκων.

Από την οπτική γωνία της ΕΕ, αυτό δεν είναι μια επιθυμητή εξέλιξη. Για να τη μειώσει πιθανότατα, η ΕΕ θα πρέπει να αναπτύξει ένα αφήγημα και μια πιο εποικοδομητική πολιτική ατζέντα για τη διευθέτηση των εσωτερικών και του εξωτερικών διαστάσεων του Κυπριακού με ένα ολοκληρωμένο τρόπο που να περιλαμβάνει όλα τα εμπλεκόμενα μέρη. Ειδικότερα, η ΕΕ θα μπορούσε να ξεκινήσει μια πολυμερή πρωτοβουλία για επίλυση του ζητήματος της ΑΟΖ της Ανατολικής Μεσογείου σε μια προσπάθεια να αφαιρεθούν τα γεωοικονομικά συμφέροντα έξω από τη γεωπολιτική εξίσωση. Τέτοια πρωτοβουλία θα πρέπει να περιλαμβάνει την εκπροσώπηση της ΤΔΒΚ, εργασίες για μια συμφωνία σχετικά με τη θαλάσσια οριοθέτηση σε σχέση με την εξερεύνηση υδρογονανθράκων (το τελευταίο επί του παρόντος αποκλείεται από το Κυπριακό πλαίσιο διαπραγματεύσεως) και τελικά να αναπτύξει έναν μηχανισμό για την κοινή διαχείριση των ενεργειακών πόρων.⁴⁶

44 Sonan, S., Küçükşeber, E. and Porat, E., Kuzey Kıbrıs'ta Siyaset ve Toplum: Bir Anket Çalışması, Nicosia: Friedrich Ebert Stiftung, pp. 30-33.

45 Ibid. pp. 28-29.

46 Kaymak and Tziarras, op. cit. 14

Μόλις η επιχείρηση των υδρογονανθράκων αρχίσει να κινείται σε πιο ήσυχα ύδατα, η Άγκυρα και οι Βρυξέλλες θα μπορούσαν να συμφωνήσουν σε μια περίοδο αρκετών ετών που θα επέτρεπε σε κοινότητες σε όλη την Κύπρο να συνεργαστούν ο ένας με τον άλλον σε μια προσπάθεια ανοικοδόμησης των σχέσεων, διερεύνηση επιλογών για το μέλλον και μοίρασμα εμπειριών. Μόνο μετά από μια εκτεταμένη περίοδος συζήτησης και διαλόγου από κάτω προς τα πάνω οποιαδήποτε πολιτική λύση για το μέλλον του νησιού μπορεί να συζητηθεί με νόημα και/ή να τεθεί σε δημοψήφισμα.⁴⁷

47 Ως μέρος μιας παράλληλης διαδικασίας οικοδόμησης εμπιστοσύνης, Η Τουρκία θα μπορούσε να ανοίξει τα λιμάνια της στα κυπριακά πλοία, που απαιτείται επίσης για την αναθεώρηση της συμφωνίας Τελωνειακής Ένωσης. Ibid